

éjsötét violaszíne mély órózsaszínbe . . . Ó, madárparadicsom, bogarak, halak, növények sok ezer éves otthona!”

Hangulatos, a táj minden ízét-zamatát magába foglaló könyvet kapott az olvasó, olyan művelődéstörténeti munkát, amely korábbi ismereteket mélyít el és sok újjal bővít ki — hagyománykutatásunknak új távlatokat is nyitva ezáltal.

KARTAG Nándor

ÜTTÖRŐ VÁLLALKOZÁS

Anyanyelv — „államnyelv”, Tanulmányok a nemzetek és nemzetiségek nyelvének egyenrangú használatáról Vajdaságban. Szerkesztette: dr. Rehák László, Forum Könyvkiadó, 1976

Több okból is jelentős kiadványt tart a kezében, aki fellapozza az *Anyanyelv — „államnyelv”* c. tanulmánykötetet. Nem számítva Rehák László *A kisebbségek Jugoszláviában* c. monográfiáját, most történik meg először, hogy többségükben nemzetiségi szerzők tudományos igénnyel kezelik meg a nemzeti kérdés eszmei-politikai szempontból is igen fontos részproblémáját, az egyenjogú nyelvhasználatot. Méghozzá úgy, hogy érintve a kérdés általános vonatkozásait, részletesen vizsgálják a vajdasági gyakorlatot is.

Ezenkívül, függetlenül attól, hogy a tanulmányok jellege eltérő, a kötetnek sikerült több oldalról megvilágítania egy valóban összetett problémát, méghozzá úgy, hogy jelzi mind az elmélet, mind pedig a gyakorlat eredményeit, s tájékoztat a további kutatásokat sürgető kérdésekről.

Különösen fontos eredmény, s ez egyaránt dicséri mind a szerkesztési elképzelést, mind pedig a kivitelezést, hogy a kötetbe foglalt tanulmányok nem leszűkítve tárgyalják az egyenjogú nyelvhasználat kérdését, hanem valóban igyekeznek kibontani az anyanyelv — államnyelv fogalompár által rejtett viszonyrendszerek megválaszolásra váró problémacsoportjait. Általában véve elmondható, hogy a kötetbe foglalt tanulmányokat és magát a kötet is az interdiszciplináris megközelítésre való törekvés jellemzi. A filozófiai eszmei vonatkozásoktól kezdve, az alkotmányjogi és a politikológiai eredmények felmutatásán át, egészen a pszichológiai, pedagógiai meg nyelvtudományos vizsgálatokig a szerzők több tudományág szempontjából is igyekeznek feltárni a témát. Igaz, a szerzők a probléma megvilágítása során eltérő tudományos mélységekbe hatolnak le, de ez nem csökkenti lényegesebben a vállalkozás jelentőségét.

Végül hangsúlyozni kell, hogy a kötetben felmutatott tudományos eredmények — ideértve a gyakorlati kutatásokból levont következtetéseket is — szinte teljes egészében hozzájárulnak a nemzetek és nemzetiségek egyenjogú nyelvhasználatával kapcsolatos problémák feltárásához és megvilá-

gításához. Ilyen értelemben tehát a kérdés egészének kutatásáról van szó, nem pedig a problémakör két nyelv viszonyára leszűkített tárgyalásáról.

Három részre tagolva a kötet tizennyolc szerzőtől közöl tanulmányt. Az első rész tartalmi szempontból kevésbé homogén, mint a másik kettő. Dr. Gazmend Zajmi és Mr. Desanka Romić filozófiai és eszmei irányultságú tanulmányai a téma legáltalánosabb kereteit és összefüggéseit igyekeznek felvázolni. Miután megállapítja, hogy a nemzetiségi nyelvek egyenjogúságának problematikáját csak olyan megközelítés révén lehet érdemben tárgyalni, amely figyelembe veszi a nemzetiségek tényleges, konkrét helyzetét, Gazmend Zajmi fejtegetései végén hangsúlyozza: „Ha abból indulunk ki, hogy az alkotmányos rendelkezések tartalma nem merül ki csupán a politikai hatalom intézményesítésében, hanem benne foglaltatik az ember helyzete és szabadsága is a társadalomban s a csoportok alapvető státusa is a politikai szférában, akkor ebből joggal következtethetjük, hogy a nemzetiségek alapvető státusa és jogai — ezzel együtt pedig a nemzetiségek státusa és jogai a nyelvhasználat terén is — szerves részét képezik az alkotmányosságnak egy olyan országban, amelyben nemzeti-iségek, azaz nemzeti kisebbségek élnek”.

A második rész öt szerző munkáját tartalmazza. Mindannyian a téma jogi, alkotmányjogi és jogtörténeti vonatkozásaival foglalkoznak. Itt az olvasónak alkalm van a nézetek összehasonlítására, hiszen egy-egy rész-problémáról több szerző is kifejti véleményét. Lehet, hogy ez csak ízlés dolga, mégis úgy tűnik, hogy Rehák László A jugoszláviai forradalmi munkásmozgalom lényegbevágó politikai nézeteinek kialakulása a nemzetiségek nyelvhasználatáról c. tanulmánya inkább ebbe a részbe kívánczik, mintsem az elsőbe. Nem mintha a párt álláspontja és az alkotmányjogi szabályozás közötti párhuzamot így nem lehetne megvonni, de a szoros összefüggést így a szerkesztés jobban hangsúlyozhatta volna.

A kötet harmadik része tematikailag és a tudományos megközelítés szempontjából is a legteljesebb. A szerzők nemcsak széles áttekintést adnak a nyelvi egyenjogúság megvalósításával kapcsolatos oktatási, képzési problémákról, hanem a konkrét kutatások eredményeinek szintetizálására és általános megfogalmazására is törekednek. Tanulmányaikban ott sorakoznak a nyelvi egyenjogúság megvalósításának legfontosabb részproblémái. Foglalkoznak az anyanyelvi képzés lehetőségeivel, a nem anyanyelv tanulásának és használatának pszichológiai vonatkozásaival, valamint a kétnyelvűség elvi kérdéseivel. A továbbiakban a szerzők a gyakorlati kutatásokról adnak számot, s egyben értékelik is a tapasztalatokat.

Az egyenjogú nyelvhasználat társadalmi intézményeinek mikroszociológiai megfelelője a kétnyelvű egyén, aki ilyen közegben fejti ki társadalmi aktivitását. A kétnyelvűség különböző modelljeit vizsgálva Vajda József célként az összetett kétnyelvűséget jelöli meg. Ebben az esetben, mint megállapítja, „a két nyelv jelrendszere el van választva egymástól, és egyi-

kük — leginkább az anyanyelv — képezi a fogalmi kulcsot. Véleménye szerint ez a cél megvalósítható, ha a jellegzetességek figyelembevételével tudományos megalapozottságú tantervek szerint folyik az oktatás.

A már említettekén kívül a kötetben tanulmányt közöltek még dr. Szeli István, dr. Penavin Olga, dr. Hock Rezső, dr. Várady József, dr. Matkovics József, dr. Koča Jončić, Horvát Árpád, Vladimir Popin, Jánosi Gábor, Czapár József, Vajda József, dr. Tóth Lajos, Satai Pál, Zlatko Melvinger és Horváth Mátyás.

Említettük, hogy a tanulmányok eltérőek. Azt értettük alatta, hogy többségük leíró jellegű tanulmány, melyben vannak problémafeltáró elemek is. Viszonylag kevesebb az összefüggéseket elemző s megfelelő tudományos apparátus igénybevételével az eredményeket minősítő és értékelő munka. Néhány tanulmányban olyan témákat találunk, amelyek mindenképpen monografikus feldolgozást igényelnének, de itt csak tézisszerűen, tudományos apparátus alkalmazásával ki nem fejtett állítások formájában jelennek meg. Ezek a hiányosságok a kötet már kiemelt eredményeivel együtt bizonyos objektív helyzetet tükröznek.

Ha mindehhez hozzátesszük, hogy tudományos szempontból a kötet harmadik részében vannak a legjobban kimunkált tanulmányok, akkor már szinte kézenfekvő a megállapítás: az egyenjogú nyelvhasználat s ezen túlmenően a nemzeti kérdéssel kapcsolatos tudományos problémák kutatási szintje — legalábbis vajdasági vonatkozásban — nem kielégítő. Az a tény, hogy a kötetben nincs egy olyan tanulmány sem, amely tudományos szempontból teljes egészében interdiszciplinárisnak minősíthető s csoportmunka eredményeként jött volna létre, közvetlenül utal a témával kapcsolatos kutatási bázis szervezetlenségére és anyagi ellátottságának fogyatékoságaira.

Így, ahogy van, a kötet rámutatott a fejlődés szükséges irányára. Tudatos tervezésre és folyamatos, jól koordinált szervezőmunkára van szükség ahhoz, hogy a már meglévő és az egyre gyakrabban jelentkező új kérdések a megfelelő szintre tudják emelni a témával és ezen túlmenően a nemzetek és nemzetiségek egyenlőségének alkotmányos kategóriájával kapcsolatos tudományos kutatások szintjét. Azokhoz a célokhoz ugyanis, amelyek elérését az alkotmány tűzi ki, lehetetlen eljutni úttörő és alkotó tudományos kutatások nélkül.

Arra a kérdésre, hogy milyen konkrét formában kellene folynia ezeknek a kutatásoknak, nem könnyű feleletet adni. Talán egy társadalmi kutatóintézet felelne meg a legjobban, melynek keretében politikai rendszerünk más fontos tudományos problémájával együtt, mint például a küldöttrendszer, témánkat is átfogó kutatási program keretében kellene hosszú távú tudományos elemzésnek alávetni. Mégpedig úgy, hogy a programban helyet kapjanak minden nép és nemzetiség kutatási témaként megfogalmazható problémái önmagukban és egymással való összefüggésükben. Tevé-

kenységük azon részével, mellyel érintik a témákat, a meglevő nyelvtudományi intézmények bizonyára nagyban hozzájárulhatnak a kifejlesztendő interdiszciplináris megközelítéshez s az ezzel kapcsolatos csoportmunkához is.

AGOSTON András

KAPCSOLAT NÉLKÜLI KAPCSOLATOK, VISZONYTALAN VISZONYOK

Várady Tibor: *Az egérszürke szoba titka*, Forum Könyvkiadó, 1976

1.

A ténylegesen-emberi kapcsolatok hiánya, az elformalizálódott, ál-személyes egymás közti viszonyok túltengése, a nyelviileg is már-már lehetetlenné vált kommunikáció uralma: ez képezi e könyv jelentéstartalmának talán legszembeötlőbb rétegét. A mellé- és félrebeszélés, a dolgok néven nevezésének megkerülése, az „életstílussá” vált verbalizmus, a közéleti, etikai és esztétikai frázisok burjánzása, a nyelvi üresjáratok, sztereotípiák és klisék képtelen mennyisége jellemzi ugyanis a szereplők nyelvi „interakcióját”, pontosabban: a tényleges interakció olykor abszurd méretű hiányát. A kapcsolatnélküliség allegóriája tehát a szövegben tetten ért, alkotóilag erőteljesen megragadott „köznyelv”, melyet méltán nevezhetnénk a tökélyre emelt semmitmondás eszközének vagy egy ijesztően dehumanizálódott „meta-nyelvnek” is.

E kor-szerű, korunkat jellemző szociolingvisztikai fenomén Várady Tibor szövegében olykor már a halandzsanyelv formáját kezdi magára öltetni, a regény egyik zárófejezetében pedig a kapcsolatnélküliségnek e nyelvi szinten megmutatózó torz valósága már-már „babiloni” méreteket ölt. Mindezek alapján a könyv alapvető írói erényét a nyelvi valóság — a valóság nyelvi „tükröződése” — terén végzett sikeres kutatásban, alkotói kísérletezésben jelölhetnénk meg. Illetve, divatos műszóval élve: a szöveg drammatikai rétegének eredményes strukturálásában.

2.

E szövegfelszín alatt s vele szerves egységben egy egyetemes formalizmusba süppedt nem emberi életforma tengődik. Formális intézkedések, akciósdíj és ügyködések jellemzik ezt az életformát, melyben a változtatás kísérlete és az újítás szándéka is megreked a felszíni, axiológiai tartalmaktól mentes „formabontás” és „újítás” szintjén, a túlhaladni akart életforma új — szurrogátumai körében.